

بررسی مفاهیم قدسی در مصلی و مسجد بر اساس فقه و عرفان شیعی

(نمونه موردی: مصلی امام خمینی، مسجد جامع و مسجد امام در شهر تهران)

مهدی حمزه‌نژاد^۱، سیده آیدا برکاتی^{۲*}، اسماء میرخطیب^۳

۱- استادیار دانشکده‌ی معماری و شهرسازی دانشگاه علم و صنعت ایران hamzenejad@iust.ac.ir

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد معماری، دانشگاه کاشان، aida.barekati@gmail.com

۳- کارشناسی ارشد معماری، asmamirkhatib@yahoo.com

چکیده

فضاهای عبادی ادیان از مهم‌ترین مظاهر تجلی هنر قدسی در کالبد است. بدین ترتیب با واکاوی معیارهای قدسی متجلی در هر بنا می‌توان به چگونگی تجلی، تفاوت‌ها و شباهت‌ها در غالب نمادهایی دست یافت. این پژوهش سعی دارد تا با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و مشاهدات میدانی به بازشناسی مفاهیم قدسی بر اساس فقه و عرفان شیعه دست یابد و از طریق مطالعات تطبیقی به بررسی و نمود مفاهیم یاد شده در هر بنا بپردازد. برای این منظور نمونه‌ای از مصلی، مسجد جامع و مسجد محلی در شهر تهران انتخاب شد و مورد بررسی قرار گرفت. بر اساس مطالعات انجام شده دو مفهوم زیباسازی (تشبیه) و معناسازی (تنزیه) مورد بررسی قرار گرفت، برای هر مفهوم پنج شاخصه در نظر گرفته شد. و بر اساس آن‌ها امتیاز دهی صورت گرفت. بررسی‌ها حاکی از آن است که در مسجد جامع با عنوان هنر شباهت‌نما، در مسجد، هنر شباهت‌نما-شباهت‌زدا و در مصلی با عنوان هنر شباهت‌زدا دیده می‌شود.

کلمات کلیدی: تشبیه، تنزیه، جمال، جلال، امر قدسی، مسجد، مصلی.

۱. مقدمه

اصول شهر اسلامی اساساً بر پایه‌ی مفاهیم قدسی، شناخت معرفتی و الوهی استوار است، نخستین مکان برای ظهور چنین اصولی کالبد فضا است. در هر گونه از عناصر معماری از جمله مسجد و مصلی، صفاتی از چهره‌ی جمال و جلال الهی جلوه می‌کند. هدف از حضور و خلوت در این اماکن قرب الهی است. صفات جمالی در فضاها را می‌توان با عنوان زیبایی و معادل آن را در عربی حسن دانست که وسیله‌ای برای وصول به کمال است. از ویژگی‌های صفات جلالی می‌توان هیبت و بزرگی را یاد کرد. این تعاریف زمانی در مسیر درست معنای خود گام بر می‌دارد که به درک دقیقی از مفاهیم جمال و جلال رسیده باشد، اینجاست که این دو، به عنوان عاملی علّی و معلولی، مکمل یکدیگر خواهند بود و وجود یکی، دیگری را تأیید می‌کند، گرچه این تأیید در نهان هر عنصر وجود دارد. در خلال چنین تعاریفی مفاهیم هستی‌شناسی و معرفت-شناسی شکل می‌گیرند، در لایه‌های درون این دو عبارت تشبیه و تنزیه در شکل‌دهی به کالبد فضا قوت می‌یابد. این مفاهیم در مسجد جامع با عنوان هنر شباهت‌نما، در مسجد محلی با عنوان هنر شباهت‌زدا-شباهت‌نما و در مصلی با عنوان شباهت‌زدا دیده می‌شود.

این پژوهش سعی دارد تا با بررسی مسجد و مصلی به چگونگی و شناخت شباهت‌ها و وجوه تمایز میان کالبد و محتوی در راستای عرفان اسلامی دست یابد. قیاس دو بنا با تعاریف عرفانی یکسان در خلال گذر زمان روند تغییر معنا را در کالبد روشن می‌سازد. بدین ترتیب، تفاوت‌ها را در قالب تعاریف ساختاری هر یک از ابنیه در دو زمان متفاوت در مکانی